

Сергей Герджиков

Онирология

Онирология значи „наука за сънищата“. Но фактически няма такава наука. Става въпрос за област на изследване, поделена между физиологията, психологията и психиатрията. Сънуването се определя в съвременната наука като второ състояние на съня или трето състояние на човешкото съществуване наред със съня и бодърствването.

ФАЗА НА СЪНУВАНЕТО

Третото състояние бива наричано различно: сън Б.О.Д. (Бързи Движения па Очите), (REM – Rapid Eyes Movements – б. А. С. Г.), сън с бързи вълни (С.Б.В.), състояние Д от „десинхронизация“, „dream“ (съновидение) според Хартман, тъй като тогава се появяват сънищата, или парадоксален сън според Жуве; защото, когато електроенцефалограмата показва проява на будуване във фаза Б.О.Д., е изключително трудно човек да бъде събуден. Подчертавам определението „парадоксален сън“. Графиката на фазите на съня показва ясно, че той е парадоксален, защото в състояние на най-дълбок сън „избухва“ мозъчна и психична активност, сравнима по сила с будуването. Този основен факт е база за разбиране на сънуването като „трето състояние на съществуването“. Феноменологичният анализ трябва да намери тук интенционалност, която открива трети план в жизнения свят или трети план на реалността. В сравнение с този бърз сън предишните четири фази ще бъдат наречени сън с бавни вълни (С. Б.В.) или синхронизиран сън (С).

Следната поредица от енцефалограми показва промяната в дейността на мозъка на различни стадии на съня на фона на будуването – по Демент и Клейтман – 1957:

Будуване. Мозъкът излъчва вълните Алфа – отпусната бдителност честота около 10 цикъла в секунда, 30/50 мв/микроволта (фиг. 1):

Стадий 1. Унасяме и лек сън. Ритъмът алфа затихва (фиг. 2).

84

Стадий 2. Лекият шум все още може да прекъсне съня (фиг. 3).

Стадий 3. Преход към дълбок сън. Вълни делта с висок волтаж и ниска честота – 0,5 до 3 ц/сек. (фиг. 4).

Фиг. 4.

Стадий 4. Дълбок сън. Бавни вълни делта с честота 0.5/1 ц/сек. Само силен външен дразнител може да промени ЕЕГ (фиг. 5).

Фиг. 5.

Парадоксална фаза. Прекъсва дълбокия сън. Бързи, резки движения на очите. Графиката е сходна с тази при будуване (алфа). Бързи, асинхронни вълни с нисък волтаж. След фаза 4 се появява съвсем нов вид графика.

Ето как се описва фазата на „парадоксалния сън“:

1. Движенията Б.О.Д., за които вече стана дума, се появяват внезапно. Бързата фаза трае от 100 до 200 милисекунди. Те приличат на фиксиращите движения на очите при будуване и могат да бъдат отнесени към виденията на сънуването.

2. Когато те придружават движенията Б.О.Д., се наблюдава и спорадична дейност при цяла група мускулчета: свиване на лицето, гримаси, но и контракции на мускулите на ларинкса, на пръстите, краката или на средното ухо. Смятаме, че в този случай отново съществува връзка със сънуването.

3. Изследванията на сърдечния ритъм в парадоксален период показват ту учестен ритъм, ту забавяне на ритъма в зависимост от бавния сън. Става ясно, че в този случай колебанията в сърдечния ритъм отговарят на тези в парадоксалния сън. При човека се наб-

людават колебания в порядъка от 40 до 100 удара в минута. Те се доближават до наблюдаваните при буден човек, зает с дейност, която го увлича (к. м. – С. Г.). При бавния сън колебанията са само няколко в секунда. . .

85

Цялата нервна система е средище на активна дейност. Температурата на мозъка се повишава, притокът на кръв в гръбначния мозък, както и консумацията на кислород, се повишават. Всички тези промени свидетелстват за засилен метаболизъм. .

Следователно парадоксалният сън едновременно е най-дълбок сън, когато е много трудно човек да бъде събуден, и състояние, съвсем близо до будеността. В известен смисъл той е буденост или вътрешен живот.

Физиологичните описания и обяснения на съня и сънуването като него! фаза се базират върху *мозъчни операции* подобно на търсенето на анатомичната основа на другите психични процеси. Бремер (Bremer, 1935) и извършва серия опити с котка, изрязвайки участък между гръбначния мозък и продълговатия мозък. Правейки по този начин „изолиран енцефалон“, Бремер забелязва, че редуването на бодърствуване и сън продължава. После прави срез в противоположния край на гръбначния стълб, съвсем високо, между четирехълмията в средния мозък, като сега пък подготвя „изолиран мозък“; тогава животното изпада в състояние на сън и после умира. Бремер заключава, че будеността се дължи на преобразуването на сензорни сигнали от гръбначния мозък, докато сънят се проявява при премахването на тези дразнителни. Следователно будеността се дължи на дразнителни, а сънят е пасивен процес. През 1949 г. Магун и Морузи (Magun, Marusy, 1949) доказват, че прекъсването на основните сензорни пътища е съвместимо с будеността; но е достатъчно да се среже мрежовидното образуване в гръбначния мозък, за да се стигне до състоянието на летаргия, каквато е предизвикал Бремер с „изолирания мозък“. Така будеността се приписва на ритмична дейност на мрежовидното образуване, т. е. низходящи ретикуларни сигнали. Тази дейност се засилва от сензорни сигнали, химически вещества, хипоталамус, активност на мозъчната кора.

Откриването на парадоксалния сън усложнява картината. Екипът на Жуве (Jouve, Delorme, 1965) чрез серии елиминирания на участъци в мозъка на котка открива, че в областта на долната граница на моста изчезва „парадоксалният сън“, докато будеността и бавният сън се запазват.

По-късно групата на Жуве установява, че за тонизиращите и фазовите компоненти на парадоксалния сън отговарят различни анатомични зони. Докато двустранното унищожаване на определени зони на моста премахва бързите очни движения, унищожаването на ниската част на *локус кьорсулус* възстановява възможността за движение на мускулатурата.

Следователно наистина има три различни състояния: буденост, бавен сън и бърз сън (к. м. – С. Г.), командвани от различни структури. Гръбначният стълб и мостът, архаични части на мозъка, са отговорни за регулирането на тези ритми¹.

Японският неврофизиолог Окума (Okuma, 1992) лансира т. нар. сетивно-образна свободно-асоциативна хипотеза („a sensory image-free association hypothesis“). Тя се състои в следното: фазовата възбуда на мозъка, появяваща се заедно с бързите очни движения (К.Е.М.), активира хипокампалната – неокортикална система на паметта и извлича сетивни образи от нейния резервоар в мозъка. Сънуващият свободно организира чрез асоциации „подходящите“ образи и създава сънен разказ. Тази хипотеза според Окума е в съгласие с досегашните неврофизиологични данни².

1 Монре, С. *Сън и сънища*. С., „Жорж Неф“, 1993, 18–33.

2 Okuma, T. “On the Psychophysiology of Dreaming: a Sensory Image – Free Association Hypothesis of the Dream Process”. – *Japanese Journal of Psychiatry & Neurophysiology*, 46 (1), 1992, 7–22.

СЪНЕН СЮЖЕТ

Съновидението е поток от образи, емоционално оцветени. Този поток е свързана поредица или поне се възпроизвежда като сюжет. Научното изследване на сънния сюжет е казус. Сънният сюжет е ненаблюдаем обект. Наблюдават се само енцефалограмите. По тях може да се разпознае кога човек сънува, но не може да се види какво. Съдържанието па съня се научава от разказа на сънувалия.

Това обстоятелство поставя под голям въпрос обективността на онирологичните изследвания. Но данните от разказите на съновиденията могат да се използват в науките за човека така, както се използват всички данни за психологични преживявания, никое от които не е наблюдаемо.

Сънищата са преживявания. Първият въпрос на онирологията ще касае достоверността, обективността на данните. Как онирологичното изследване получава от разказите за сънуване научни данни? Точно това обстоятелство – субективността – прави обаче сънищата достоверни за сънуващия подобно на опита наяве. Те не са факти извън субективното съществуване, не са обективни. Затова опитът на сънуването е едновременно и неразлично битие-знание.

Вторият въпрос в научното изследване на сънното съдържание е редът, в който то се разполага. Наблюденията в науката се разполагат в подредени структури, наричани протоколи. В протоколите от измервания данните се нанасят в таблици. В протоколите от експерименти за качествени наблюдения данните се подреждат според управляващата експеримента теория или хипотеза и един специфичен език.

Съновиденията не говорят на езика на наблюдението. Те са разказани и от разказа се съди за сюжета. Сънните разкази са произволни и не може да се иска от сънувалия да ги подреди в предварително готова схема. Тази подредба би била подобна на подредбата на събитията наяве в схема, но би била много по-трудна, защото сънният сюжет е смътен и неорганизиран. Той е хаотичен спрямо живота наяве.

Изобщо едва ли има обект на изследване в науката, който да е така далеч от стандартите на научната рационалност, както са сънищата.

Тези епистемологични трудности се проектират в една безкрайна дискуссия относно достоверността, реда и класификацията на сънищата. В това отношение историята дава изобилен материал. Сънищата са били интересни за изследването на човека във всички времена. В Европа научният характер на познанието е изисквал от изследването на сънищата решение на посочените трудности. В античността, средновековието и Възраждането в специфични термини и образи старите изследвачи на сънищата обособяват елементите на съня: дневни остатъци, безпокойства, рецидиви, отражение, телепатия, раздяла, летене, смърт. Не са чужди на европейската история сънните интерпретации чрез музика, анализ на сънния разказ, символични системи, теории за паметта и езика. Рупрехт (Rupprecht, 1990) вижда в старите изследвания материал за осмисляне от бъдещата онирологична наука³.

Това показва че съновиденията не предлагат нищо ново и не обещават нищо завършено, което да има отношение към научния прогрес. Сънните теории и особено физиологичните изследвания могат да прогресират и да се множат, но сънищата си остават в постоянна дистанция спрямо обектив-

3 Rupprecht, C. "Our Unacknowledged Ancestors: Dream Theorists of the Antiquity, the Middle Ages and the Renaissance". – *Psychiatric Journal of the University of Ottawa*. 15(2), 1990, 117–122.

87

ността и с това спрямо рационалността на науката. Един от водещите психолози-ониролози – Р. Смит (Smith, 1984), подчертава нуждата от стандартизиран сънен разказ (standardized dream report). Той осъзнава, че обективността на онирологичните изследвания е зависима от приемането на сънното съдържание за независима променлива. Това е възможно според Смит чрез специална техника на сънно интервю, която включва:

- единичен разказ на съня;
- повторение;
- асоциативно сънно съдържание.

Смит предлага седем променливи за класифициране на сънния сюжет: *смърт, осакатяване, раздяла, болест, вина, срам, падане*. Вариациите на наличието или отсъствието на всеки от седемте момента при различни сюжети са зависими, както показват опитите, от повторенията и асоциативното сънно съдържание. Фиксирането на сънния разказ се извършва в резултат на базовото предаване и допълненията на повтарянето и асоциациите⁴.

В друга своя статия Р. Смит (Smith, 1986) изтъква, че изследването на сънищата е пълно с методологични капани. Един от тях е неяснотата на съновидението и неопределеността на променливите на сънното съдържание. Той отново настоява за акуратна дефиниция на независими променливи на съновидението, повторение на сънния разказ и прибавяне на асоциативното съдържание. Тук Смит установява, че в изследваната група болни повторението на сънния разказ и включването на асоциативно съдържание е довело до удвояване на броя на моментите на смърт и раздяла в сюжетите⁵.

Разбира се, емпиричните техники могат да усилят достоверността. Но винаги стои въпросът, дали повторението и асоциациите запазват автентичността. Защото на всяко от тези равнища са възможни изкривявания и скрити интерпретации на сънувания сюжет.

С. Пулвер (Pulver, 1987) задава специфични епистемологично значими въпроси за изследване на сънищата: Е ли разказът на пациента полезен за формулиране на интерпретация, ако няма никакви формални връзки между елементите на съня? По какъв начин може манифестираният сън да допринесе за разбирането на съня и сънуващия? Основният проблем тук е семантичен. Пулвер смята, че манифестираният сън трябва да се декодира пряко.⁶

Съдържанието на съня естествено зависи от съдържанието на психиката на сънуващия. Този факт се използва като обяснителна матрица за отнасяне на сънния сюжет към сюжетите от будния живот или към органични състояния на тялото. Така А. Еванс (Evans, 1990) прилага допускането на Юнг, че сънищата могат да се използват за определяне състоянието на ума по отношение на суицидалните намерения. Смъртните сънища могат да се използват и като свидетелство за депресивни симптоми.⁷

Смъртното съдържание на сънищата се свързва с депресиите и суицидалните идеи и от други изследователи: С. Фърт, Ж. Блоуин, С. Натараян, А. Блоуин (S. Firth, J. Blouin, C. Natarayan, A. Blouin, 1986). Потенциалните

⁴ Smith, R. "The Meaning of Dreams: the Need for a Standardized Dream Report". – *Psychiatry Research*. 13 (3), 1984, 267–274.

⁵ Smith, R. "Studying the Meaning of Dreams: Accurate Definition of the Independent Variable". – *Biological Psychiatry* 21(11), 1986, 989–996.

⁶ Pulver, S. "The Manifested Dream in Psychoanalysis: a Clarification". – *Journal of the American Psychoanalytic Association*. 35 (1), 1987, 99–118.

⁷ Evans, E. "Dreams and suicidal behavior". *Crisis* 11(1), 1990, 12–19.

88

самоубийци и склонните към насилие пациенти имат повече смъртно съдържание и деструктивни моменти в сънищата си. Поддържа се обяснителната хипотеза, че сънното съдържание е продължение или отражение на будното състояние – в случая – депресията.⁸

Тази бегло представена емпирична основа на най-новите изследвания на сънищата показва епистемичните ѝ граници: принципна ненаблюдаемост, неопределеност на разказа на съновидението като „данни“; неопределеност на схемата на подреждане на разказа, неопределеност на посоката на обяснение: органични процеси – външни дразнителни – будно състояние – психични болки, мисли и чувства.

Обективни данни са данните от мозъчните изследвания на фазите на съня. Чрез тях ние знаем, че сънуването е фундаментално състояние на психиката и тялото, а не ефимерно явление посред съня. Това основно състояние е активно като будуването.

Сънните разкази показват ясно, че съдържанието на сънищата като емоции и мисли е продължение на съдържанието на будуването. Макар и в друг план, тук болките и радостите, желанията, мислите и намеренията са някак „естествено“ продължение на психичния живот наяве. Но тъй като цикълът будуване – сън – сънуване – сън – будуване е затворен, със същото основание може да се твърди, че психичният живот наяве е продължение на сънуването.

ТЪЛКУВАНЕ НА СЪНИЩАТА

Сънното изпълнение на желание. Зигмунд Фройд навярно пръв от учените допуска и обосновава смисления характер на сънищата, факта, че те подлежат на интерпретация. Разбира се, това обяснение лежи в традициите на западното научно мислене: *съновидението е нещо нереално, една илюзорна визия, която в закодиран вид представя нерешени проблеми от несъзнаваната психична реалност.*

Според Фройд съновидението не прилича на неправилна игра на музикален инструмент, до който се е докоснала не ръката на музикант, а някаква външна сила – то не е безсмислено, не е абсурдно, то не предполага, че част от нашата душа спи, а друга започва да се пробужда. Съновидението е пълноценно психично явление. То е осъществяване на желание.

Там, където това осъществяване е скрито, замаскирано, трябва да има налице тенденция, противоположна на желанието, и вследствие на тази тенденция желанието е могло да се прояви изключително в изкривен вид.

Цензурата и признаците на изкривяване в съновидението вървят заедно. Това води основателя на психоанализата към предположението, че в съновидението действуват две психически сили (течения, системи⁴, от които едната образува желанието, проявяващо се в съновидението, а другата изпълнява функцията на цензура и благодарение на тази цензура способствува за изкривяването на това желание.

Сънищата ни показват, че нещо е искало да разстрои спането, и ни позволяват да разберем начина, по който това е било предотвратено. Като резултат спящият е сънувал и може да продължи да спи; вътрешният дразнител, поискал да привлече вниманието му, е бил заместен от външно пре-

8 Firth, S., Blouin, J. Blouin, C. Natarayan, A. Blouin. “A Comparison of the Manifest Content in Dreams of Suicidal, Depressed and Violent Patients”. – *Canadian Journal of Psychiatry* – Review, 31(1), 1986, 48–53

89

живяване, което вече е преработено. Така че сънят също е проекция, външен израз на вътрешното състояние.

Но откъде се взема тази пречка пред намерението да се спи? Тя може да изхожда от вътрешна възбуда или от външен дразнител. . . дневните остатъци трябва да се усилят от източниците на несъзнавани нагонни импулси, за да могат да формират сънищата... Познати са ни и крайни случаи, при които Азът се отказва от желанието за спане, защото се чувства безсилен да възпре освобождаващите се по време на съня изтласкани пориви, с други думи, отказва се от спането, защото се бои от сънищата.⁹

Ето как Фройд обяснява летенето насън:

„Забележителното свойство на члена да се издига нагоре, което се проявява при ерекцията, води до символичното му представяне чрез балони, самолети, а напоследък и чрез въздушния кораб на Цепелин. Но сънят познава и друг, още по-изразителен начин за символизиране на ерекцията. Той прави от половия член същината на целия човек и кара самия него да литне. Нека не ви шокира, че познатите на всички, често така приятни сънища, в които човек лети, се тълкуват като резултат от обща сексуална възбуда, като ерек-

ционни сънища." Основателят на психоанализата се позовава за това на П. Федерн и на М. Вулд Фактът, че и жените летят насън, Фройд обяснява, като им приписва желанието да станат мъже.¹⁰

Дали щом Фройд е лекувал неврози с подобни речници на сънищата, може да му се има доверие? Такива тълкувания и при успешно лечение са спорни. Теорията, че сънищата задоволяват желание, страда от най-малко две недоразумения. В сънищата много често се желае, а не се изпълнява желание. Няма причина да допускаме, че желанията съществуват само в будното състояние. Най-вече ние често следваме желанията от сънищата си. В случая с летенето сексуалната възбуда не изключва ликуването и страха. Съмнително е, че често явяващия се в съня секс трябва да се символизира. Ако тази символика е неясна за съзнаването на сънуващия, ако той най-вече не си дава сметка, че летенето е значело сексуално желание, тогава как можем да повярваме, че символичната ерекция е изиграла своя ефект на несъзнавано равнище? Ако ерекцията на заспалия мъж е реална и при това той сънува летенето, тогава за какво служи сънният сюжет?

Според психоаналитичната семантика на съновидението то има *функция да възстановява равновесието, да анулира или намалява напреженията, да задоволява желанията*. Сънувайки, ние понякога съзнаваме, че сънуваме, но когато се събудим, може би ще сме забравили, че сме сънували. Фройд смята, че когато не можем да си спомним сънищата, значи те са изпълнили задачата си. Защото сън, който е позволил да се осъществи съновидение за дадено желание, не оставя следа. И наистина изглежда, че повечето от съновиденията, които си спомняме, когато не сме особено загрижени или заинтересувани от сънищата, носят конфликтен заряд. Следователно сънуването служи на нашето психическо равновесие, на нашето Аз, и както казва Фройд, най-хубавите сънища „са онези, в които символичната промяна се извършва най-добре“¹¹.

Физиологията и психологията търсят обяснения на сънищата, въпреки че те се признават за отделно, „трето състояние на нашето съществуване“ изцяло в хоризонта на първото, будното съществуване. Нуждите, появили се в будно състояние, се „задоволяват символично“ в съня и така се

9 Фройд, З. *Тълкуване на сънищата*. С, Евразия, 1992.

10 Монре, С. *Сън и сънища*, с. 81.

11 Цит. съч., с. 90–90

намалява напрежението. Аз не разбирам как една нужда може да се задоволява „символично“, но ми е ясно например как представите и въображението могат да ни задоволят, както и да ни възбудят сексуално. Що се отнася до „символите“, които според Фройд представляват сънищата, не виждам как те, след като не са ясни на съзнателно равнище, ще се ясни на несъзнателно и ще доведат до онова задоволяване, което е характерно за въображаемите обекти на желанията. Едно е да си представям истински сексуален акт, друго е да сънувам закодирания във вид на кораб или на друг „женски символ“ обект на желанието ми. И ако сънят прибегва до символизацията, за да задоволи желанието, заблуждавайки съзнанието, как тогава самото будно въображение си позволява много повече, без изобщо да лъже съзнанието на желаещия?

Според Фройдовото класическо за днешната наука разбиране желанията се появяват в тялото от външни и вътрешни дразнения и се „проецират“ в психиката като „стремеж“ към удоволствие. Но ние знаем непосредствено, че желанието се ражда не в тялото, а в „душата“, макар че се стимулира от възприятието – със същата сила то може да се стимулира и от въображението. Физиологичните „потребности“ съответствуват на психичните „желания“, но това не значи, че те са водещи. Въобще неизбежното за западната емпирична наука редуциране на психичното до единствено наблюдаемото „физиологично“ и „физично“ изкривява нещата до причудливост и абсурд. Всеки знае, че не съществува в здрав човек физиологична нужда от наркотици. Но много често такава нужда се появява на психично равнище. Тя се задоволява, с което протичат съответни процеси в мозъка. Пос-

тепенно се формира нездрава физиологична потребност от опиатите, докато тя стане неотстранима и унищожава болния.

Карл Юнг създава своя психоаналитична версия на онирологията. Архетипните символи, такива като майката, общи за всички народи и култури, стоят в основата на психичните трансформации на индивида, на неговата идентификация. В преходните биографични етапи са характерни типови, архетипични сънища. Процесът на *умиране е най-радикалната трансформация*, критична степен в процеса на индивидуация. Затова *смъртта е основен архетипичен извор на сънища*. Юнг е повлиян силно от *Тибетската книга на мъртвите* и това е ясно от студията, която пише за тази книга. Но по-интересно е, че според Р. Муди Юнг е имал опит непосредствено близо до смъртта.

Цяла серия физиологични, психологични и психиатрични изследвания, вдъхновени от психоанализата и мозъчните изследвания, се ориентират главно в две посоки за обяснение на сънищата: сънищата са отражение на органични състояния на тялото; сънищата са изпълнение на желания. И в двата случая първичното е будуването, вторичното е сънуването¹².

Според М. Васерман (Wasserman, 1984) откритието на REM-фазата дава живот на две възможни теоретични обяснения: изпълнение на желание (*wish fulfillment*) и активация–синтез (*activation-synthesis*) – хипотеза на Хобсън и Мак Кели. Според тази хипотеза невронен механизъм на възбуда и синтез на образи е в основата на съновидението. Авторите смятат, че ревизират психоаналитичното обяснение. Върху материал от летене насън, сексуални сънища, формални характеристики, забравяне и предизвикване на сънища Васерман защитава Фройдовата теория. Той упреква опонентите си, че смесват езиците на физиологията и психологията.¹³

12 Wasserman, M. "Psychoanalytic Dream Theory and Recent Neurobiological Findings About REM Sleep". – *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 32 (4), 1984, 831–846.

13 Gekle, H. "Freuds „Traumdeutung" als Kritik der Traditionen Vernunft". – *Psyche*, 46 (10), 1992, 897–922.

Х. Гекл (Gekle, 1992) отдава епистемологичната значимост на Фройдовата теория на факта, че психоанализата отнема от философията – нарцистичен опит да се обясни светът от позицията на Егото – централизацията на света и „империалистическите твърдения на Егото", осветявайки пътя към области, където Егото не е безапелационен господар – безсъзнателните сънища. Но Гекл намира парадокс в самата децентрализираща роля на сънищата: тяхното тълкуване или обяснение отново ни връща към теоретична, систематична и отгук Его-ориентирана форма¹⁴.

Този спекулативен капан произлиза от факта, че в психоанализата се търсят някакви пътища извън рационалната позиция на монистично обяснение. Това търсене се стимулира от един парадокс, защитаван от Фройд. Той смята, че психоанализата е преместила човека още по-настрани от неговото място в центъра на света след откритията на Коперник и Дарвин. След детронирането на Земята като център на Вселената и на човека като Божи образ и подобие, откритието, че психиката не е контролирана от съзнанието на човека, е трети голям удар срещу нашето Его – такава е оценката на Фройд. Фройд изпуска неотменния факт, че всички тези „удари" са нанесени все от същия този човешки ум, който неизбежно и неизменно осветява като център своя свят, правейки го свой свят. И психоанализата е момент от историческата феноменология на „описването" на този жизнен свят, в чийто център стои човек и го прави възможен.

Алтернативна несимволична обяснителна позиция е представена от Ван ден Дакл (Dacle, 1992). Р. Левин (Levin, 1989), Н. Смит (Smith, 1987). Дакл настоява сънищата да се интерпретират пряко, а не чрез символи. Сънищата са три типа: ендогенни – произлизащи от вътрешни дразнения, екзогенни – произлизащи от външната среда, и релационни – ин-

тер-персонални. Телесните нужди, усещанията и междуличностните отношения са в тяхната основа. Фройдовата теория важи предимно за първия тип сънища – произлизащи от телесни нужди.¹⁵ Р. Левин установява зависимост между честотата на кошмарите, силата на Егото, безпокойството от смъртта и пола. Смъртният страх е по-малък при хората с по-силно Его. При тези изследвания (особено при мъжете) са по-редки и кошмарите. Така отново се утвърждава пряката интерпретация на сънищата – те следват този път душевните вместо телесните състояния.¹⁰ Р. Смит изследва до каква степен сънищата отразяват биологичното състояние. Със своята нова методика на интервю той установява, че смъртни сюжети се появяват в разказаните сънища в степента, в която пациентите са заплашени от летален изход (остра сърдечна дисфункция). Заключение е, че сънищата отразяват биологичното състояние.

Този тип обяснения са естествена алтернатива на психоаналитичните. Много сънища явно представят пряко състояние на организма, като емоцията от будно състояние продължава в съня. Тези обяснения не могат да предложат отговор, защо такива сънища въобще се явяват за разлика от функционалните обяснения на психоанализата, фокусирани във функцията изпълнение на желание. Те представят сънищата като естествен продукт от душевното и телесното състояние и по този начин потвърждават, че човек е един и същ насън и наяве. Но те игнорират пропастта между будно и сънуване

14 Van den Daele, L. "Direct Interpretation of Dream: Typology". – *American Journal of Psychoanalysis*, 52 (4), 1992, 307–326.

13 Levin, R. "Relations Among Nightmare Frequency and Ego Strength, Death Anxiety, and Sex of College Students". – *Perceptual & Motor Skills*, 69 (3), 1989, 1107–1113.

14 Smith, R. "Do Dreams Reflect a Biological State?" – *Journal of Nervous & Mental Disease*, 175 (4), 1987, 201-207.

92

и сънуване – двете състояния на съществуването. Телесните състояния са наблюдаеми. Те са част от физичната реалност. Будните чувства и мисли са пряко съобщими. Те са част от съзнаването наяве. Но сънищата нито се наблюдават, нито се предават пряко. Сънният разказ е ретроспективен и обременен със забрава и деформиране.

КРИТИКА

Страшните съновидения не са обясними като изпълнение на желание. Днешната наука не може да допусне „стремеж към смъртта“ за разлика от Фройд, който си го позволява впрочем единствено на чисто спекулативно равнище. Когато летим насън, ужасяваме се и все пак ликуваме. Съвсем различно е удоволствието от секс насън в сравнение с удоволствието на летенето.

Неприемливо е привидно естественото разбиране, че съновиденията имат функция да възстановяват равновесието. Самият Фройд, следвайки функционалната логика, заключава, че сънищата, които са си свършили работата, задоволявайки някакво желание, не се помнят. Онези сънища, които остават в паметта след събуждането, би трябвало да са само „недостатъчните“, неприятните. Но се помнят съвсем не само неприятните видения. Онези сънища, които „изпълняват своята функция успешно“, приятните, съвсем не се забравят заради това, че са я „изпълнили“. Факт е, че се помнят както лоши, така и хубави сънища и това зависи единствено от интензивността на сънната емоция, от силата на преживяването в света на сънищата. Но всичко това не може да се третира пряко от емпиричната наука, защото не може да бъде „обективно регистрирано“. Тя прави, каквото може. И сведенията, които ни дават измерванията на мозъчната активност, са просто поразителни. Те, по признанията на самите физиолози, говорят, че сънищата са форма на активен психичен живот, а не просто плод на засипването. Засипването ги прави по-лесно осъществими, защото „разделя“ психичното от физиологичното. Тялото си почива пасивно и няма нужда от психичен контрол на равнище съзнание. Затова пък съзнанието на една достатъчно дълбока

степен на заспиване, на релаксация се „събужда“ за нов живот вече на ново равнище и този живот по своите електрически характеристики почти не се различава от живота наяве.

Интерпретацията на сънищата е истински епистемологичен казус. Западната наука, зависима от наблюдението, е абсолютно чужда на всякакви трансемпирични хипотези за „планове на реалността“, за „йерархии на светове“, за „отвъдно“ и „свръхестествено“. Научната интерпретация трябва да бъде емпирична, отсамна. А емпирично (достъпно за регистриране) не е самото съновидение, а *разказът за него*. Този казус води принудително към пренасяне на една психична функция в пространството на наблюдаемите физиологични. Фройд въвежда важното понятие *работа на съня*. Фройд въвежда и семантичните понятия за *цензура на съня, за съгъстяване, изместване, кодиране*. Тук науката работи донякъде успешно, като може да ни покаже някои ефекти на сънищата. Но това се оказва капан. Защото тези ефекти далеч не са уравнишителни, хармонизиращи. Те далеч не премахват физиологичните напрежения, както и психичните. Ако в резултат от моите кошмари аз съм се изпотил пет пъти през нощта, прекъснал съм два пъти моя сън и съм се събудил с натежала глава, за каква „уравновесяваща функция“ и въобще за каква „функция“ на съня можем да говорим. Това е все едно да говорим за „функции“ на ужасните събития в нашия живот, за „функциите“ на болката и на отчаянието.

93

В резюме:

Западната обективна наука излиза извън своите граници – извън стандарта рационалното емпирично изследване да се отнася само за наблюдаеми явления. Сънищата са ненаблюдаеми, те не са емпирична база. А именно сънищата, а не техните разкази и подредби са обектът на изследване.

Разказите па сънните сюжети са произволни и пренасят съдържание от едно състояние на съществуването в друго, от един план в друг. Затова те са трудни за подреждане. Усилията за „обективен“ сънен разказ са обречени на скромния резултат да се приеме стандартен набор от променливи: смърт, осакатяване, раздяла, болест, болка, страх, вина, срам, радост. . .

Семантиката, която се допуска за съновиденията, ги помества в едно условно пространство, подобно на човешката култура (познание, език). Признаването, че това са процеси, които имат същността си в самите себе си, а след това в цялостната психика, би довело до признаването на *реалността на „света на сънищата“*, което противоречи на западната рационалност, и на нагласата на опитната наука.

Психоаналитичното обяснение на сънищата е силно затова, защото намира в тях смисъл. Не защото намира в тяхното съдържание смисъл извън тях. Както дишането, болката и виждането, съновидението има смисъл. То е момент от органичния, целесъобразен живот. Така сънищата могат да се интерпретират като илюзорно изпълнение на желания, което премахва(?) напрежението. Но далеч не всичко в живота има функция. Далеч не всичко е момент от една перфектна органика. Съзнанието, умът, душата като „център“ на жизнения свят са пълни с несъвършенство, пронизани са от болка, бележат всеки миг граничното съществуване на човека между живота и смъртта. Произходът на страданието, въпреки уверенията на Фройд, не е в социалното и културното препятствие пред инстинкта. Страданието е в постоянното напрежение на силите на живота срещу неумолимо настъпващата смърт и това е естествено състояние. Радостта е непосредствено продължение на страданието, когато силите на живота доминират над смъртта. *Сънищата са реален живот в друг план на тази драма, отстоящ от будуването на „разстояние“ така, както вълните на съобщенията отстоят една от друга на разстояние някаква разлика в честотите.*

Между живота наяве и насън има пропаст. Това е сънят без сънища. Обяснението на сънищата като продукти на телесни и душевни процеси не намира в тях смисъл, но е по-близо до нашето разбиране в друга посока. За разлика от психоанализата това обяснение вижда прякото съдържание на сънищата като саморазбиращо се. *Сънищата са живот,*

който не е сянка или отражение (както мислят и част от поддръжниците на този тип обяснение), а е продължение на *будуването* така, както *будуването* е „продължение на сънищата” и съня. Тук *цикълът се затваря и няма смисъл да се говори за първичен и вторичен план*. Ние не можем без активния живот в будно състояние. Живеем чрез нашата сетивност, възприятие, съзерцание и действие в този уникален свят наяве. Ние не можем без активния живот в съня, защото чрез него възстановяваме своите сили и позволяваме на тялото и духа да се изчистят от хаоса. И тук се озоваваме в тайнствения свят на сънищата. Те са продължение на душевния живот и може би някаква форма на ненаблюдаем телесен живот отвъд прага на света наяве, но явно живян от самите нас.

Изследването на сънищата, онирологията, не е част от обективната наука. Тя е обективна само като изучаване на човешкото поведение – разказът на съня е нейна основа.

“Онирология”. *Философски алтернативи*, IV, 2/1995, 83–93.

© Сергей Герджиков, 1995

Статията е върху материал от книгата *Смъртен опит*, 1993